

УДК 821.161

ЛЮДМИЛА РОМАЩЕНКО

ЮВІЛЕЙНІ ШМЕЛЬОВСЬКІ ЧИТАННЯ

У науковому світі 2011 рік щедрий на ювілії: XXXV Всеросійський фестиваль «Шукшинські дні на Алтаї» (Барнаул-Бійськ-Сростки, 20-23 липня), на яких нам удалося побувати, П'яті Єфремовські читання (Черкаси, 5-6 жовтня), XX Паустовські читання (Черкаси, 13-14 жовтня) і XX Кримські міжнародні Шмельовські читання «І. С. Шмельов і письменники літературного зарубіжжя» (Алушта, 15-19 вересня 2011 року).

Останні співпали з ювілеем їхнього багаторічного організатора і натхненника, директора Алуштинського Літературно-меморіального музею С. М. Сергєєва-Ценського, літературного музею І. С. Шмельова, Будинку-музею академіка архітектури О. М. Бекетова Валерія Петровича Циганника – людини самовідданої і творчої.

Як учасниця багатьох Шмельовських читань мушу визнати, що склад їхніх учасників постійно змінюється і кількісно, і якісно. Сьогоріч у них брало участь понад 30 лише докторів наук і академіків, а також викладачі шкіл, аспіранти, муゼйні працівники, представники духовенства з України, Росії (найвіддаленіших її куточків), Білорусі, Польщі, Хорватії та інших країн.

На конференції діяли секції «Релігійно-філософський, православно-просвітительський аспекти у творчості І. С. Шмельова і його сучасників», «І. С. Шмельов – життя і творчість (архіви, дослідження)», «Творчість І. С. Шмельова в лінгвістичному аспекті», «І. С. Шмельов і еміграція в історичному і літературному просторі».

З особливою приємністю хочеться відзначити активізацію українознавчої секції «Українська діаспора: збереження спадщини – імена, документи, архіви; можливі контакти з І. С. Шмельовим», у якій мені вдалося брати участь з моменту її заснування. Якщо в першому засіданні секції років із десять тому виступило з доповідями лише кілька науковців, то тепер ситуація докорінно змінилася.

Доля Шмельова пов’язана з іменами родини Алчевських. Цим пояснюється тематика «круглого столу»: «Алчевські в історії і культурі України (до 170-річчя Х. Д. Алчевської, 145-річчя Г. А. Алчевського і 135-річчя І. А. Алчевського». На ньому зі «Словом про Алчевських»

виступив В. П. Циганник, із «Театральними сезонами Івана Алчевського» присутніх ознайомила Л. Ф. Циганник (Алушта), а з «Матеріалами із родинного архіву Алчеських у фондах відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України» – С. А. Гальченко (Київ).

Тема другого «круглого столу» присвячена науковій спадщині відомого українського і російського літературознавця, театрознавця, критика, члена НСПУ Н. Б. Кузякіної. На ньому заслухані цікаві доповіді відомих науковців «Професор Н. Б. Кузякіна – дослідник українського відродження ХХ століття: до проблеми українсько-російських літературних зв’язків» С. А. Гальченка (Київ), В. П. Саєнко (Одеса), «Одеса в житті й творчості Миколи Куліша в інтерпретації Наталі Кузякіної» Т. Конончук (Київ), «Загальнолюдські естетичні цінності і національна своєрідність творів мистецтва в науковій спадщині Н. Б. Кузякіної» М. С. Васькова (Кам’янець-Подільський), «Особистість Н. Б. Кузякіної у світлі мемуаристики» О. А. Рарицького (Кам’янець-Подільський). На українській секції представлені також компаративні студії: «Християнські мотиви у творах І. Шмельова і В. Кулаковського» Л. І. Ромашенко і Л. О. Ющенко (Черкаси), «Іван Шмельов та В. Фащенко: подібності художнього буття» Л. Г. Реви (Київ) та ін.

З неабияким зацікавленням учасники сприйняли емоційно забарвлену доповідь «Православно-просвітницька місія І. С. Шмельова і сучасний духовний просвітницький рух в Україні» Г. М. Сагач (Київ).

У форматі круглого столу відбулася презентація книги «Наталя Кузякіна: Автопортрет, інтерв’ю, статті з історії і теорії драми; україністика, лесезнавчі і театрознавчі студії; русистика, компаративістика; рецензії; контроверсійна історія літературного процесу 1950-1990 рр. Крізь призму не заангажованої та ідеологічно голобельної критики; спогади» (Упорядник, вступна стаття В. П. Саєнко; науковий редактор С. А. Гальченко. – Дрогобич: Відродження, 2010. – 574 с.).

Концептуально-змістовними виявилися виступи на пленарному засіданні, які викликали жваву дискусію, оскільки порушували проблеми, що хвилюють науковців із різних країн. Так, Г. Нефагіна (Білорусь-Польща) в доповіді «Сохраним ли мы русскую речь? Проблемы сохранения национальной идентичности в эмигрантской среде» висловлює тривогу з приводу переобтяження російської мови англіцизмами.

В українській мові також абсолютно неконтрольоване засилля іншомовної лексики, що викликає осуд у письменників, науковців, пересічних громадян. Цю негативну тенденцію висміює письменник Б. Адамович в оповіданні «Ми ж не гишпани». Його герой, дядько Саливон із Недригайлівки, після відвідин Києва, де на всіх вивісках рясніє англомовна лексика, вирішив іти в ногу із часом. Тож продаючи продукти зі свого господарства, обов'язково називав їх на англійський кшталт, а в своїй садибі почепив таблички «Корпорація «Саливон енд бакси», «Курник хол», «Свінофіс», «Супер корівник», «Гуско резиденція», «Гіперпес» тощо. «Недоречна чужомовна пошестъ, – уже цілком серйозно зауважує автор, – це нехтування власною національною гідністю», тоді як успіх плідної праці не в бездумному запозиченні, а «у власній кебеті». Проти мавпування, плавування перед іноземним свого часу виступав геніальний Тарас Шевченко (саме його вислів став назвою оповідання). Тож завершується твір риторичним постскрипту мом: «А що б сказав він сьогодні, побачивши іншомовну рекламну повінь на головній вулиці столиці України, поряд із Майданом незалежності?». Черкаські автори також виступають проти тих, хто засмічує мову чужинецькими словами, як отої «дурило»: «Я три десятки слів англійських / В його промові розпізнав./ Він сипав ними, як горохом /...й світу цьому научав... Англійська нам немовби рідна: /Тамтешнє м'ясо ми їмо. /Мовляв, вона нам вкрай потрібна, /Бо ми в Європу ідемо ». Чи в іншого черкаського письменника: «...наша мова й справді потребує захисту. І не тільки від русифікації, але й від засмічення всякою іноземчиною...» Тож прикро, що науковці з академічного Інституту мовознавства переймаються не стільки переобтяжженням української мови непотрібними лексичними запозиченнями, скільки з'ясуванням, як правильно писати – месідж чи месидж, тінейджер чи тинейджер, хоча ці слова мають українські відповідники.

У доповіді «Воспоминания о Крыме Веры Судейкиной – документ эпохи» Й. Мяновська (Польща) наголосила на іншій негативній тенденції – засміченні польської мови вульгаризмами. Вона жалкувала з приводу того, що чергова престижна премія Ніка вручена молодій авторці за книгу, де кожне друге слово – абсентна лексика.

На жаль, зловживання вульгаризмами стало вже атрибутивною ознакою й постмодерної української літератури. І. Дзюба з тривогою констатує, що розмиваються «моральні кордони», внаслідок чого звеличується, облагороджується ненормативна лексика, а це є

симптомом «ширшої і глибшої хвороби людського духу», відмиранням «тонких структур душі, сформованих багатьма тисячоліттями розвитку роду людського». Тривогу І. Дзюби розділяє Й. Р. Іваничук. У його повісті «Замок» висловлено занепокоєння з приводу втрати сучасниками високих духовних орієнтирів, засилля культурного несмаку. Проти мовного бруду, «матюгальщини» виступає у публіцистичних статтях і Ю. Мушкетик, з болем констатуючи, що «оскотинюється світ, оскотинюється й література».

Справді, це дуже небезпечна тенденція, коли письменники, по суті, благословляють використання вульгарної лексики пересічними мовцями (та й окремі науковці вважають, що використання нецензурної лексики допомагає зняти психологічну напругу, а в художніх творах вульгаризми є проявом естетики потворного. Чи не забагато потворного маємо в житті і літературі? Література – це ж мистецтво слова. І слово ж матеріальне. Учені довели, що навіть вода здатна реагувати на слова, під їхнім впливом змінювати свою структуру на молекулярному рівні. А людина на 70 відсотків складається з води...)

Учасники конференції зацікавлено сприймали доповіді компаративного плану, що дозволяли побачити спільне в літературних явищах, проводити обговорення: «Иконописная эстетика в «Неупиваемой чаше» И. С. Шмелева и рассказах М. Богдановича» А.О. Шлемової (Москва).

Доля М. Богдановича – одного із засновників модерної білоруської літератури – пов’язана з Україною: він помер 1917 року в Ялті, де й похований. Задум найславетнішого патріотичного вірша «Погоня» М. Богдановича пов’язаний із гербом Литовська Погоня – зображенням гурту вершників на баских конях. Цей герб, отриманий містом ще за часів Великого Князівства Литовського і карбований на мурах Острої Брами у Вільнюсі, викликав у М. Богдановича такі асоціації: «Мо яны, Беларусь, понясліся / За тваімі дзіцьмі ўдагон, / Што забылі цябе, адракліся, / Прадалі і аддалі ў палон?».

І. Драч у вірші «Литовська Погоня від Максима Богдановича» ідентифікує свої почуття з переживаннями білоруського поета – йому теж болить доля Вітчизни, кинутої напризволяще невдячними синами, яких полонили «лесті зашморг, достатку шлея»: «Що мені в тих запінених конях? / Чом не гасне видіння жахнє?! / Стародавньої Литви Погоня / І батожить, і смужить мене... / Розпаношиться ніч петрівчана

/ Чадом розпачу й димом проклять – / З пекла ночі до сивого рана /
Груди люто з Погоні болять».

Ця споруда надихала багатьох поетів. Велична Остра Брама з іконою Богородиці, перед якою шанобливо схиляють голови мешканці та гості столиці Литви, оспівана ще Кобзарем у вірші «У Вільні, городі преславнім...».

Неабиякій інтерес викликав виступ «Мой Мильй! Родной! Иван Сергеевич! Ваничка! Брат!...» К 85-летию знакомства К. Д. Бальмонта и И. С. Шмелева» М. Ю. Бальмонта (Шуя, Росія) – правнучатого племінника відомого російського поета. Михайло Юрійович наголосив на зв’язках свого видатного предка з Україною: свого часу той бував у Харкові (К. Бальмонт побував і в Києві, де читав лекцію «Поэзия как волшебство» – ці відвідини описані в автобіографічній повісті «Далекие годы» К. Паустовського, чиє життя тісно пов’язане з Черкащиною). Крім того, доповідач наголошував на українському родоводі Костянтина Бальмонта (в одному з документів засвідчено, що прадід Бальмонта – херсонський поміщик Іван Андрійович Баламут). Тож звернувся до українських колег-науковців з пропозицією-проханням ретельніше відстежити українські корені російського поета-символіста. Зазначив також, що К. Бальмонт як перекладач літовських казок і захисник незалежності Литви здобувся на пошанівоку цій республіці: перший пам’ятник поету поставлено саме у Вільнюсі.

Засідання проходили в Літературно-меморіальному музеї С. М. Сергеєва-Ценського, літературному музеї І. С. Шмельова, Будинку-музеї академіка архітектури О. М. Бекетова. Здавалося у стінах, які бачили багатьох видатних людей, зупинився час, аби назавжди зберегти духовну атмосферу, яка панувала тут у кін. XIX – на поч. XX століття.

Таке враження посилювало і ретельно продумана організаторами культурна програма: «Літературно-музичний вінок І. С. Шмельову» подарували гості із Санкт-Петербурга (Л. Іванищенко, А. Захаров, П. Захаров), а в Літературно-музичній вітальні учасники конференції з неабияким інтересом слухали пісні в авторському виконанні В. Леонідова – науковця з Московського Будинку російського зарубіжжя імені Олександра Солженицина.

А ще учасники мали змогу побувати в музеї Лесі Українки в Ялті, в будинку, де мешкав С. Руданський, Будинку-музеї А. П. Чехова. Незабутні враження залишила й поїздка в Судак.

Хотілося б подякувати організаторам – В. П. Циганнику, Л. Ф. Циганник та іхнім колегам – за незабутні враження від щедросяйної кримської землі і побажати творчої снаги, щоб надалі скликати до професорського куточка науковців із різних країн, усіх, кому небайдужа доля красного письменства.

*Стаття надійшла до редакції – 12.11.2011 р.
Прийнята до друку – 6.12.2011 р*

УДК 821.161

ОЛЕКСАНДР КИЧЕНКО

ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ В АСПЕКТІ СЕМІОТИКИ

Лотман Ю. М. Непредсказуемые механизмы культуры / Подготовка текста и примечания Т. Д. Кузовкиной при участии О. И. Утгоф. – Таллинн: TLU Press, 2010. – 232 с. (Bibliotheca Lotmaniana).

Лотман Ю. М. Чему учатся люди. Статьи и заметки / Составление Сильвии Салупере, Петера Торопа. Предисловие Петера Торопа. – М.: Центр книги ВГБИЛ им. М. И. Рудомино, 2010. – 416 с.

Нові видання праць Ю. М. Лотмана вже отримали першу оцінку рецензентів [1; 2]. Особливу увагу привернула книга «Непредсказуемые механизмы культуры» – перша в серії *Bibliotheca Lotmaniana*, започаткованій Талліннським університетом з метою висвітлення завдань і основоположних тенденцій сучасного лотманознавства. Протягом кількох останніх років філологічний факультет Талліннського університету (де знаходиться значна частина архіву й бібліотеки Лотмана) формує осередок вивчення лотманівської спадщини, простеження шляхів впливу лотманівських наукових концепцій на розвиток семіотики і постсеміотики, історії, культурології. Видання і перевидання праць Лотмана, його епістолярію – лише одне із завдань, що залишається донині актуальним. Скажімо, книга «Непредсказуемые механизмы культуры» справді нова і публікується у повному обсязі авторської редакції початку 1990-х років: Лотман підготував її для італійського видавництва, де рукопис вийшов друком